

ТЕОРИЈА ОСЕЋАЈНОГ ВЕЗИВАЊА: СТАРЕ И НОВЕ ПОСТАВКЕ

Нада Половина*

Институт за педагошка истраживања, Београд

Абстракт. Чланак је покушај да се целовито представе кључни појмови теорије осећајног везивања која поновно доживљава значајан успон. Представљени су појмови: осећајно везивање у ужем смислу, контролни систем понашања код осећајног везивања, радни модел осећајног везивања и образац понашања код осећајног везивања. Појмови су представљени у контексту дечијег узраста и узраста одраслих, а посебан део простора у раду посвећен је опису процеса развоја осећајног везивања. Појмови, као и развојни процес представљени су како кроз гледишта зачетника теорије Џона Боулбија и Мери Ејнсворт, тако и кроз гледишта њихових савремених следбеника као што су Еверет Вотерс и Малколм Вест. Језгровитост саме теорије, могућност операционализовања кључних појмова и применљивост у истраживању сложених појава, чине ову теорију перспективном како у смислу интеграције постојећих истраживачких резултата, тако и у смислу иницирања нових истраживања и подстицања особене праксе рада у пољу психотерапије, пољу социјалног рада и рада у школи. Циљ обухватног представљања ове теорије стога и јесте осветљавање њеног доприноса разумевању и истраживањима сложеног простора човеког психосоцијалног функционисања.

Кључне речи: осећајно везивање, контролни систем понашања код осећајног везивања, радни модел осећајног везивања, образац понашања код осећајног везивања.

Теорија осећајног везивања настала је раних седамдесетих година, а њен зачетник је дечији психијатар Џон Боулби (John Bowlby). Психоаналитичар по оријентацији, Боулби је био отворен према животној свакодневници и стварним ситуацијама, као и према утицајима других научних дисциплина – пре свега етологије. Повезујући психоаналитичка запажања о значају раних односа мајке и детета са методом систематске опсервације деце у стварним животним ситуацијама и етолошким поимањем теорије контролних система, Боулби је утемељио потпуно ново поље у проучавању и концептуализовању блиских односа. Реч је особеном гледању на природу и порекло дететових раних искустава као и природу развојних домета раног осећајног везивања.

* E-mail: nadaema@eunet.yu

Полазна тачка Боулбијеве теорије је препознавање постојања примарне (урођене, на инстинктима засноване) дететове потребе за посебном врстом везивања за одрасле који га окружују. Ту посебну врсту везивања назвао је »attachment«, и сматрао да је у његовом средишту дететова потреба за осећањем сигурности и заштите коју оно остварује обезбеђивањем близине неговатеља. Такође је сматрао да ово рано искуство представља основу и полазиште каснијег емоционалног и релацијског везивања, те у том смислу има значај за целокупни животни ток појединца.

Сам Боулби је био свестан сазнајног потенцијала који носи посматрање како се веома мало дете понаша у присуству и посебно одсуству мајке. То је ситуација која, због једноставности и очигледности дететовог психичког апарата и понашања, даје могућност да се сагледа однос понашања и менталних стања (Bowlby, 1978: 26). Но, прошло је готово пола века од појаве ове теорије па до тренутка када су њени потенцијали дошли до пуног изражаја. Наиме, после почетног узбуђења и дискусија везаних за домете, и још више последице Боулбијевог »неочекиваног открића које извесно доводи до негирања либида, можда и несвесног и одбацује целу метапсихологију« (Zazo, 1980: 11), развој ове теорије добио је мирнији ток, а почетно препознати потенцијали добили су пуни израз у последњој декади XX века у бројним истраживањима која су донела значајно проширење и модернизацију саме теорије. Нови поклоници теорије највише су се усредсредили на проверу и доказивање тезе о релевантности теорије за целокупни животни ток јединке, као и њеног утицаја на бројне домене човековог функционисања међу којима родитељство и партнерство заузимају посебно место. Обогаћивање теорије остварено је и бројним методолошким иновацијама у смислу заступљености и квантитативних и квалитативних типова истраживања, и у смислу коришћења нових технологија у реализацији истраживања (на пример, видео записа, компјутерских симулација ситуација) и у обради података.

У нашој стручној јавности настанак ове теорије детаљно је представљен кроз превод књиге Рене Зазоа која у изворном облику носи наслов »L'Attachment« (1974) а у преводу »Порекло човекове осећајности« (Zazo, 1980). Проширене и осавремене формулације ове теорије представљене су у истраживањима која су била основ једног магистарског рада (Стефановић-Станојевић, 2000) и три докторске дисертације (Перић-Тодоровић, 2002; Половина, 2004; Стефановић-Станојевић, 2002).

Када је реч о представљању теорије у нашој средини, невоље са превођењем присутне су од почетка. Наиме, у наслову преведене Зазоове књиге коришћен је израз »осећајност«, а у самом тексту основни концепт теорије – именован као »attachment« – преведен је изразом

»афективно везивање«. Овај израз се, добрим делом, задржао у нашој стручној јавности, мада се у текстовима домаћих аутора срећу и изрази »емоционално везивање«, »приврженост« и изворни непреведени израз »attachment«. Кадкада се у истом тексту сви ови изрази користе као синоними у настојању да се поље значења изворног појма прилагоди реченичким конструкцијама нашег језика. Збрци коју може створити недоследност у коришћењу израза придружују се и много озбиљније тешкоће везане за суштинска одређења самог појма конструкта »attachment«. Наиме, превођење дакле и изједначавање »attachment« понашања са афективним везивањем редукује извесне сегменте почетних Боулбијевих поставки у којима је истицао да је искуство блискости коју ствара осећајно везивање база опште социјалне адаптације, те да његова теорија говори о утицају интерперсоналних односа на когнитивни и емоционални развој. Ово употпуњује и коментар Струофа и Вотерса (Stroufe & Waters, 1977: 1185), да често коришћени израз »афективно везивање« представља само метафору која служи исказивању позитивних осећања утиснутих у реакцију праскавог смеха добродошлице неговаоцу и очигледне сигурности и утехе која проистиче из његовог присуства. У чланцима новијег датума о »attachmentu« говори се и као о систему у коме афективне компоненте имају истакнуту улогу (West & Sheldon-Keller, 1994), али и као о сложенем организационом конструкту (Waters *et al.*, 1991).

Без намере да улазимо у детаљну расправу о значењу и преводу оригиналног израза »attachment«, кроз претходне редове смо имали за циљ да укажемо на сложеност основних поставки ове теорије у којима се тек делом одражава сва сложеност збивања у домену човековог искуства и понашања на који се теорија односи. Управо значај, сложеност, обухватност и животна важност искустава осећајног везивања, као и истраживањима усмераван развој саме теорије, представљају изазов да се старе и нове поставке теорије повежу и презентују као целина, што је и циљ овог рада. Тешкоће у остварењу овог циља везане су за то, да као и свака велика теорија, и ова има одређени степен нејасноћа, посебно у детаљима који аналогима препокривају недовољно доступне и/или недовољно истражене сегменте теоријске целине.

Основни појмови теорије осећајног везивања

Угледајући се на Фројда, Боулби је настојао да развије теорију осећајног везивања у маниру великих теорија – оних које теже да створе обухватну и интегрисану перспективу бројних појава значајних за целокупни животни ток. У том смислу, Боулбијева теорија је и теорија нормалног

развоја и теорија психопатологије. То је, пре свега, теорија која тежи да објасни дечије понашање, али и понашање одраслих. Наиме, теорија осећајног везивања има два сегмента – то су теорија дечијег осећајног везивања и теорија осећајног везивања одраслих. Оба сегмента теорије могу се посматрати као део опште теорије релација. Поред тога, теорија дечијег осећајног везивања може се посматрати као део развојне психологије, а теорија осећајног везивања одраслих као теорија која своје место налази у пољу оних грана психологије које се баве психосоцијалним функционисањем.

Теорија осећајног везивања укључује неколико међусобно испреплетених појмова: осећајно везивање у ужем смислу (*attachment*), контролни системи понашања код осећајног везивања (*attachment as behavioral system*), радни модел осећајног везивања (*attachment working model*) и образац осећајног везивања (*patterns of attachment*). У ствари, чини се да сваки од ових појмова више одражава различит угао гледања на искуство осећајног везивања но што одражава издвојену појмовну категорију.

Осећајно везивање. Овај појам укључује потребе, жеље, ставове и активности усмерене према једној или неколико животних значајних особа чије присуство испуњава јединку осећањем сигурности, заштите, топлине и подршке. Боулби, као и његова блиска сарадница Ејнсвортова, у склопу дечијег развоја, дефинишу осећајно везивање као стварање емоционалне споне која, кроз простор и током времена, повезује дете са његовим неговатељем, тј. особом која се назива *фигура осећајне везивности* (*attachment figure*). Та спона обезбеђује задовољење бројних потреба – од сигурности опстанка, емотивне топлине и неговања до дететове потребе да активно упознаје средину која га окружује. Прва спона те врсте ствара се у односу детета и мајке (примарна фигура осећајног везивања), али се врло брзо у сфери осећајног везивања помала и већи број других специфичних особа које се означавају као секундарне фигуре осећајног везивања. Боулби и Ејнсвортова истичу да је реч о примарним социјалним спонама, о првим корацима у развоју социјалних интеракција које се развијају изван оквира физиологије нагона. Они наглашавају да је јединствено обележје ових спона континуитет и трајање. Једном када се формира, било у односу са мајком или неком другом особом, ова врста споне тежи да траје и да моделује потоња искуства односа са другима (Ainsworth, 1969; Bowlby, 1978).

Основно одређење појма »осећајно везивање« остаје константа и у савременим концептуализацијама теорије. Оно што је различито и ново јесте усредсређеност и истраживачко спецификовање осећајног везивања одраслих. Код одраслих, као и код деце, одређење појма »осећајна

везаност» подразумева дијадички оквир и близину фигуре осећајне везаности као циљ који је у функцији потреба за сигурношћу и заштитом. Код одраслих, за разлику од деце, близина фигуре осећајне повезаности није нужно физичка близина већ пре континуирана психосоцијална повезаност, а сигурност и заштита исказују се као обезбеђивање извора поверења, привржености и подршке, како у свакодневном функционисању тако, још више, и у стресним ситуацијама. Фигура осећајног везивања је вршњак који олакшава функционисање, потстиче компетентност и у другим релацијама, обезбеђује доживљај припадања, без чега би се особа осећала усамљено и узнемирено.

Поред трајности овог вида везивања, битна компонента осећајног везивања одраслих је узајамност у подршци и доступности. Управо се по компоненти узајамности осећајно везивање одраслих разликује од осећајног везивања дете–родитељ (West & Sheldon-Keller, 1992). Можда је прецизније рећи да компонента узајамности представља критеријум разликовања између осећајног везивања по типу одраслих и осећајног везивања по типу дете–родитељ.

Друга битна разлика између одређења појма »осећајно везивање« на дечијем узрасту и узрасту одраслих је у томе што у свету одраслих искуство осећајног везивања служи много већем броју функција, а неке од њих су: одржавање емоционалне равнотеже унутрашњег живота, успостављање сексуалних спона, развијање пријатељских односа, функционисање у улогама које подразумевају обезбеђивање сигурности и подршке као што су родитељска улога, улога наставника или, пак, разне врсте помагачких професија (Crowell & Treboux, 1995).

Било који људски однос може имати компоненту осећајне везаности (attachment) уколико и колико промовише осећање сигурности и подршке, али само мали број односа са другим особама има осећајно везивање као кључно и преваладавајуће одређење.

Контролни систем понашања код осећајног везивања. Ово је појам који употпуњује дефиницију осећајног везивања уводећи претпоставку о унутрашњем систему који даје основ за објашњење мотивације и динамике у осећајним везивањем дефинисаној дијади. Контролни систем понашања код осећајног везивања је најистакнутије својство осећајног везивања на дечијем узрасту.

Инспириран етолошким уобличавањем теорије контролних система, Боулби је сматрао да људска врста има наслеђени потенцијал да развија системе понашања чија је функција у томе да обезбеђују за врсту специфичне предности у контексту еволуционе прилагођености. Примери таквих понашања, препознатљивих код готово свих припад-

ника људске врсте, су понашања која резултују удварањем, бригом за одојчад и малу децу и понашања везивања младих за родитеље (Bowlby, 1978: 64). Управо у наслеђеним, на адаптацију усмереним и неуролошки подржаним системима понашања, треба тражити изворе мотивације за осећајним везивањем, а у механизмима повратног деловања који карактеришу функционисање ових система оквир за објашњење динамичких процеса током успостављања и одржавања осећајног везивања.

Контролни систем понашања код осећајног везивања је сложен систем како у погледу организације функционисања тако и у погледу развоја. То је систем који активирају ситуације које се доживљавају као претња осећању сигурности особе што укључује и неизвесност новог и непознатог. Сама реч »систем« понашања овде има двоструко значење: систем као целина искуства јединке (целина чији су компонентни делови аспекти когнитивног, емотивног и понашања), и систем као дијада комплементарног или реципрочног размењивања. Суштински, реч је о два међусобно неразводна нивоа система (индивидуалном и дијадичком) који у динамским преплитањима стварају значајне психолошке структуре.

Када о контролном систему понашања говоримо као о целини искуства јединке онда његово битно одређење чини ланчани процес који укључује постављање циља, опажања, процене, афективна стања, понашање. Постављени циљ дефинисан је у нивоу понашања као остварење одређеног степена близине или приступа фигури осећајног везивања, и у нивоу доживљавања као остварење осећања сигурности и заштите/подршке.

Када о контролном систему понашања код осећајног везивања говоримо као о целини дијадичких размена онда је његово битно одређење околност да су и дете и неговатељ (примаоц и даваоц) активни у процесу успостављања односа. Активности детета у процесу осећајног везивања на различитим узрастима су различите, тј. одређене дететовим сензомоторним могућностима и укупним нивоом развоја психичког апарата. Али, уопштено говорећи, достизање индивидуално постављеног циља мора укључити неки облик процене ситуације (шта се дешава у односу са фигуром осећајног везивања), активирање претходно научног (понашање које је у претходним епизодама односа доносило осећање сигурности и подршке), процену како у оквиру садашњих дешавања достићи постављени циљ, те процену да ли понашање изабрано да доведе до циља заиста то и постиже или је повратна информација таква да се мора покушати са нечим другим, тј. кориговати понашање да би се остварио постављени циљ. Ови напори да се дође до понашања у дијади који ће водити до жељеног исхода (постављени циљ) одражавају

ниво развоја јединке у домену осећајног везивања који је Боулби сматрао завршном фазом развоја овог система понашања и назвао »циљем кориговано партнерство« (Bowlby, 1978: 98).

У периоду најранијег детињства систем понашања осећајног везивања је приоритетни систем. Дете овог узраста активно тражи близину фигуре осећајне везаности, избегава одвајање од ње, настоји да изазове њене одговоре опазивим понашањима као што су: плакање, дозивање, тражење, »качење« за неговатеља, чиме настоји да јасно сигнализира потребу за близином и утехом неговатеља. Оптимални одговор неговатеља на ове сигнале је њихово препознавање, коректно интерпретирање и примерено и увремењено реаговање (Ainsworth, 1969).

У периоду предшколског узраста систем понашања осећајног везивања нема више онај степен приоритета као у претходној фази развоја с обзиром на израстање нових система понашања. Оно што је значајно у овој фази функционисања контролног система понашања код осећајног везивања јесте да деца имају веће могућности когнитивног репрезентовања искуства па и циљева и планова мајке, као и одвајања намере мајке од сопствених намера. Доживљај сигурности, као постављени циљ, у овом периоду се одређује не само физичком близином већ и подршком (одобравањем) мајке. Ситуације које активирају систем осећајног везивања на овом узрасту су, не само ситуације физичке угрожености и непознате ситуације, већ и ситуације претње губитка мајчине подршке. Такве ситуације су ситуације конфликта између својих потреба и захтева мајке/неговатеља. У овом контексту, активност детета састоји се у различитим начинима учешћа (преговарање, наметање и повлачење) у процесу решавања тих разлика. Овакве концептуализације и »превођење« динамике осећајног везивања на терен разрешавања конфликта припада ауторима новије генерације (Zach, 2000).

Напор да се дође до сличних дефиниција функционисања контролног система понашања код осећајног везивања, али за узраст одраслих, такође је допринос савремених следбеника теорије. Захваљујући различитим могућностима мерења и процене искуства осећајног везивања одраслих, истраживања су потврдила да у свету одраслих понашање које прати осећајно везивање има исте циљеве: близину фигуре осећајне везаности, подршку у виду помоћи и емпатског разумевања у свакодневном функционисању, а посебно у ситуацијама стреса. Активности којима се остварује постављени циљ исказују се суптилније како у смислу планова, тако и у смислу начина на који се сигнализира да је особа у невољи и тражи близина и доступност, избегава одвајање или протестује због одвајања од фигуре осећајне везаности. Оптимално понашање

фигуре осећајне везаности укључује отвореност, препознавање сигнала стреса и њихова коректна интерпретација те примерено и увременењено реаговање/одговор. У осећајној везаности одрасли–одрасли, сваки партнер може бити у улози оног који прима и оног који пружа подршку, те су с тога вештине пружања подршке и коришћења подршке другог битне (Gao & Waters, 1998). У одраслој доби систем понашања осећајног везивања делује и као само-заштићујући (обезбеђује близину особе препознате као особа која брине и подржава), и интегрално у координацији са системом удварања и неговања потомства, тј. у оквиру испуњења циљева сексуалног повезивања (West & Sheldon-Keller, 1992: 61)

Радни модел осећајног везивања, Ово је појам којим теоретичари осећајног везивања исказују становиште да рана релацијска искустава са примарним неговатељем утичу на генерализована очекивања о себи, другима и свету. Когнитивне репрезентације ових очекивања означене су изразом »радни модел осећајног везивања« или »интернализирани радни модел осећајног везивања«. Радни модел осећајног везивања је најистакнутија карактеристика осећајног везивања одраслих.

Појам »интернализирани радни модел« увео је Боулби (Bowlby, 1978: 110) и дефинисао га као софистицирану когнитивну мапу која помаже остварењу циља који јединки поставља контролни систем понашања осећајног везивања. Ова мапа садржи сазнања о средини и сазнања о себи и својим способностима за постизање постављеног циља.

Боулбијеви следбеници користили су алтернативно и наизменично и израз »радни модел осећајног везивања« и израз »*модел репрезентације осећајног везивања*«. Они који користе израз »радни модел« настоје да нагласе да је реч о моделу који је текуће присутан (»ради«) и има активну улогу у обликовању текућих понашања и процеса осећајног везивања. Они који користе израз »модел репрезентације« настоје да нагласе да је реч о унутрашњим репрезентацијама (представама, симболизацијама) које могу бити мање или више диференциране од чега зависи организација опажања себе, опажања других и опажања релација. У новијој литератури израз »радни модел осећајног везивања« је заступљенији те ћемо га и ми чешће користити.

Радни модел осећајног везивања, као најистакнутије својство осећајног везивања одраслих, заснива се на сећањима на рана искуства (пре свега, искуства сигурности и начина одговарања на потребе јединке) односа с фигурама осећајног везивања (родитељима/неговатељима). Та сећања су основ модела осећајних везивања у оквиру одраслог функционисања. Модел садржи не само очекивања у погледу сигурности односа и респонсивности значајне друге особе (фигуре осећајног везивања у

одраслој доби), већ и предиспозиције за одређене афективне одговоре и понашања јединке према значајној другој особи. Схеме које конституишу радни модел осећајног везивања временом се претварају у унутрашње психолошке структуре које претежно делују изван свесног оквира.

Вест и Шелдон-Келерова, противстављајући поменутом традиционалном гледишту своје ново становиште, такође дефинишу радни модел осећајног везивања као специфичну врсту схеме, али наглашавају да она укључује и кодира и афективне и когнитивне информације. Ова схема може се схватити као механизам који посредује развој највећег броја компоненти осећајног везивања и обезбеђује континуитет тог понашања кроз цео живот. Тако, сматрају Вест и Шелдон-Келерова, из наших раних искустава учимо не само шта да очекујемо од себе и других, већ највероватније учимо и афективне последице из интеракција са примарним фигурама осећајног везивања као и репертоар понашања која су потребна да бисмо одржали или поново успоставили осећање сигурности. У концептуализовању радног модела као афективне категорије ови аутори виде следеће предности: понашања и афекти једном асоцијативно повезани са искуством осећајног везивања стварају основу за опажање и поновну рекатегоризацију искустава. Афекти нису само делови и садржаји радног модела, они су механизми за реактивирање у садашњости категорија искустава успостављених у прошлости. Самим тим, афекти су ти који стварају основу за укључење старих и нових информација релевантних за осећајно везивање. У склопу реченог, Вест и Шелдон-Келерова дефинишу радни модел осећајног везивања као »динамичку, асоцијативну, афективну категорију која има потенцијал да буде поновно откривена и поновно формирана у новој ситуацији« (West & Sheldon-Keller, 1994: 64).

Дакле, радни модел осећајног везивања је претпостављена, унутрашња, афектима регулисана меморијска структура која, преко модела себе у односу са другима, обезбеђује рад на постављеном циљу (остварити сигурност преко блискости), преводећи опажања и непосредна искуства у знања и лична правила о понашању у релацијама осећајне везаности.

Обрасци понашања у осећајном везивању. Представљају операционализацију компоненти радног модела осећајног везивања. Пошто се осећајно везивање развија интеракцијом, различите интеракцијске историје имају различите исходе. Теоретичари и истраживачи у овом пољу понудили су категоризацију тих исхода у смислу сигурних и несигурних образаца осећајног везивања.

Будући да су основне поставке теорије настале у оквиру дечијег узраста, прве класификације образаца осећајног везивања дате су за тај

узраст (Ainsworth, 1969; Bowlby, 1978), а потом су аналогно томе развијане методе процене и модели класификације за узраст одраслих (Byng-Hall, 1995; Main, 2000; West & Sheldon-Keller, 1994). На дечјем узрасту типови образаца понашања су класификовани у три категорије, код одраслих у четири. Модел четири обрасца понашања у осећајном везивању одраслих данас је широко прихваћен, али различити аутори ова четири обрасца не означавају истим именом (исти описи понашања означавају се различитим именима) што ствара тешкоће, посебно у поређењу резултата истраживања.

Обрасци понашања осећајног везивања на дечјем узрасту. Мери Ејнсворт је прва указала на квалитативно различите релације између детета и мајке. Преко лабораторијске ситуације познате као *Протокол понашања у непознатој ситуацији* (Behaviours in the Strange Situation), Ејнсвортова је, у ситуацији изазваног благог стреса (кратко одвајање од мајке уз увођење непознате особе), систематски посматрала специфична понашања тражења близине неговатеља (на пример, привијање), поновног успостављања близине (на пример, праћење, дохватање), протестовања због одвајања (плач) и показивања задовољства при поновном сусрету (смех, физички контакт) (Waters & Deane, 1985). На основу оваквих истраживања, Ејнсвортова је класификовала испитанике/децу у три категорије према њиховим реаговањима у ситуацији одвајања и поновног спајања. Те три категорије понашања, тј. три типа образаца осећајног везивања, означила је као тип Б – сигурно везана деца, тип А – деца која избегавају везивање и тип Ц – деца амбивалентна у погледу везивања (Zach, 2000: 161).

Сигурно везана деца су деца која протестују када мајка одлази и активно траже њен повратак, а када се мајка врати лакше их је утешити. Ова деца користе мајку као сигурну базу у чијем присуству слободно истражују околну средину. Мајка је особа која пружа топлу и подршком богату интеракцију, а сигурно везана деца имају поверења у њену доступност и спремност да одговори на њихове потребе. На структуралном нивоу, индикатори сигурне везаности код деце су емоционална отвореност, промена афекта која је у складу са ситуацијом, као и кооперативан начин комуникације (Waters & Deane, 1985). Позивајући се на сопствена истраживања, Вотерс и сарадници истичу да сигурно везана деца, за разлику од несигурно везане, бивају опажена као социјално компетентна, комуникативнија, емпатичнија, а њихова афективна испољавања су усклађена са њиховим осећањима. На предшколском узрасту, када развој контролног система осећајног везивања досегне фазу циљем коригованог партнерства, сигурно везана деца ће исказивати осећај за ре-

ципроцитет који допушта испољавање сопствених потреба, а када се јаве несугласице с фигуром осећајне везаности допуштаће преговоре о личним циљевима, тј. биће отворена за компромисна решења (Zach, 2000). Несигурни образац везивања испољава се у два варијетета: несигурно избегавајући и несигурно амбивалентни образац осећајног везивања.

Несигурно-избегавајуће везана деца су деца која показују лажно самопоуздање, исказују јасну неповезаност са мајком, а одвајање од ње их мало погађа. Сматра се да деца која испољавају овај образац осећајног везивања имају конзистентно искуство одбијања, те да се труде да за себе осигурају оптимум присутности и доступности мајке тако што показују одустајајуће – попустљиво понашање. На очекивано одбијање задовољења сопствених потреба ова деца реагују тако да свој интерес не исказују, а у ситуацији конфликта понашају се тако да своје интересе подређују мајчиним. Тешкоћа ове деце огледа се у томе да који год избор направе – било да се »каче« за фигуру осећајне везаности или да се склањају од ње – однос постаје још несигурнији. Образац несигурног осећајног везивања јасно се може уочити у стратегијама превладавања тешкоћа у интерперсоналним односима – на пример, у начину разрешавања конфликта (одустајање, подређивање својих потреба) (Zach, 2000).

Несигурно-амбивалентно везана деца су деца која гласно протестују због мајчиног одласка, опиру се напорима мајке да их утеши по повратку, лако их је осујетити, показују дифузну анксиозност чак и у мајчином присуству. Овај тип обрасца везивања сматра се производом неконзистентног понашања фигуре осећајног везивања, што претпоставља да деца са таквим искуством од самог почетка настоје да за себе обезбеде максимум контроле над значајном особом услед чега покушавају да наметну сопствени интерес у највећем броју ситуација (Zach, 2000).

Обрасци понашања осећајног везивања на узрасту одраслих. Обрасце понашања одраслих много је теже дефинисати и описати јер они укључују и историју раних искустава везивања (развојно формиран образац у односу са сопственим родитељима), и историју стресова и тешких животних искустава који могу променити првобитне обрасце, и искуствене епизоде одраслог доба (секундарне фигуре осећајне везаности) у којима се укрштају два животна тока осећајног везивања. И у свету одраслих задржава се основна подела на сигурни и несигурни тип образаца осећајног везивања, при чему се ови други даље диференцирају по типу.

Сигурно везани адолесценти и одрасли понашају се аутономно, вреднују осећајно створене везе и сматрају своја искуства осећајног везивања значајним, осећају се добро у интимним односима и спремни су

да отворено истражују своја релацијска искуства (Cowan, Cohn & Pearson, 1996). Код ових особа превлађује позитивно виђење себе и других, превлађује поверење у људе са којима су у вези, могу да интегришу добра и лоша искуства и да поднесу раздвајање. Ове особе имају свест о разлици између својих и туђих мисли и осећања, имају добру регулацију афекта и могућност емпатије. Када имају потребу (у стресу) отворено траже утеху и заштиту од фигуре осећајне везаности и имају јасно осећање њене доступности и доследности понашања као и осећај да су схваћени. Када говоре о својим релацијским искуствима, сигурно везане особе су кохерентне у излагању и вербализацијама (West & Sheldon-Keller 1994; Straub & Lobo-Drost, 1999).

Адолесценти и одрасли који испољавају *несигурно-избегавајуће обрасце* осећајног везивања умањују важност блиских односа или их идеализују, одбацују интимност и негирају сваку врсту зависности (Cowan, Cohn & Pearson, 1996). Конструкције типа: »Дистанца је сигурнија од интимности» карактеристичне су за ове особе, а страх од интимности, тј. страх од одбијања је типичан. Друге људе виде у негативном светлу. Особе са овим стилем осећајног везивања усмерене су на блиске односе али у негативном смислу – фигура осећајног везивања се види као хладна, непријатељска и одбацујућа, на њу се не може рачунати у погледу утехе и разумевања, те је дистанцирање начин којим се постиже сигурност али и осиромашује емоционално искуство (Rosenstein & Hogowitz, 1996: 250). Адолесценти и одрасли са овим стилем понашања показују тенденцију да претерано рационализују и коче себе у исказивању емоција, показују мањкаву способност за емпатију. Када говоре о својим релацијским искуствима причају некохерентно, уопштено и без континуитета (Straub & Lobo-Drost, 1999).

Адолесценти и одрасли које карактерише *несигурно-амбивалентни образац* понашања користе максималистичку стратегију, у тој мери вреднују релације да не могу да се »одвоје« од тог садржаја. То су особе које негативно гледају на себе а позитивно на друге људе око којих се врло труде, показују претерану зависност и страхове да ће изгубити оне са којима су у вези. Ове особе имају тешкоће у регулацији афективних испољавања. У својој биографији имају наизменично искуство интензивног (и често осујећујућег) ангажовања фигуре осећајног везивања, које се смењује са њеном незаинтересованошћу и повлачењем. Када говоре о раним искуствима и актуелним односима представљају их и причају о њима на збуњујући и хаотичан начин (Cowan, Cohn & Pearson, 1996).

Адолесценти и одрасли с *неразрешеним или дезорганизованим* стилем понашања су особе које нису успеле да интегришу искуство трауме

и губитка у детињству. Реч је о ненадомештеном искуству стварног губитка фигуре осећајне везаности или, пак, о абдицирајућем родитељском понашању у коме изостаје брига и праћење онога што се са дететом дешава. Ове особе карактерише ирационалност и одсуство стратегије у односима (Rosenstein & Horowitz, 1996; West *et al.*, 2000).

Развој процеса осећајног везивања

Боулби је развој осећајног везивања посматрао кроз развој контролног система понашања код осећајног везивања. Сматрао је да су показатељи развоја: израстајућа преференција за једну или неколико фигура осећајног везивања, појављивање понашања тражења сигурности, и промене у репрезентацији везивања сходно прелазу са сензомоторне на симболичку фазу у развоју мишљења. Пут развојне промене је пут узрасно повезане реорганизације система понашања који се испољава у начину тражења близине (директно, одложено, симболизовано), у начину овладавања ситуацијама одвајања (све мање протестовање због одвајања) и врсти успостављеног циљем-коригованог партнерства.

По Боулбију, развој процеса осећајног везивања следи правило да на почетку биогенетска подлога отвара могућност бројних путања развоја, али се те могућности током развоја сужавају, а органичења могу бити таква да воде у мању или већу неприлагођеност. Претходно искуство ограничава неке алтернативе каснијег репертоара понашања па самим тим и повратне информације које се добијају у искуствима осећајне везаности. Стога је сигурност првих блиских веза веома битна јер оставља шири простор за учење о релацијама (развој афилијативног система) и учење подржано релацијама (експлораторни систем).

Боулби (1978) је сумирао развојни ток осећајног везивања у појмовима четири стадијума: блискост у настајању (недискриминисана социјална респонзивност која обележава период до 2–3 месеца живота), јасно омеђена везаност (фокусирана респонзивност на једну или више фигура која се одвија у периоду од 3. до 6. месеца), тражење сигурног уточишта (уравнотежавање тражења близине неговаоца и радознано-истраживачког понашања у периоду од 6. до 24. месеца) и трансформација понашања тражења сигурног уточишта у циљем-коригованом партнерству (успоставља се до 3. године).

Оно што се такође развојно мења јесте позиција система понашања осећајног везивања у односу на остале системе понашања. Док је у периоду одојчета и раног развоја то приоритетни систем понашања, после треће године ова позиција система дискретно слаби иако осећајна веза-

ност са родитељима остаје стабилна. Слабљење везаности за родитеље почиње током адолесценције када привлачност вршњака проширује простор осећајног везивања (Bowlby, 1978: 252). Улазак у брак и родитељство активирају систем осећајног везивања и отварају могућност значајнијег освешћивања целокупног тока ове врсте искуства. У зрелој животној доби потреба и понашања осећајног везивања могу се усмерити према члановима млађе генерације.

Вотерс и сарадници (Waters *et al.*, 1991) ревидирају Боулбијев модел развоја осећајног везивања и предлажу модел са осам фаза развоја. Они дају посебно место фазама развоја изван периода раног детињства. Поред тога, у овом моделу више простора је дато прелазима између фаза, као и периодима консолидације успостављених система понашања.

Из веома исцрпног и веома сложеног Вотерсовог модела издвојићемо само оне аспекте модела који, на неки начин, уносе новине. У том смислу, Вотерс и сарадници посебан акценат стављају на развој независности као најважнију функцију и заједнички циљ и детета и неговатеља и истичу да је основна функција осећајног везивања у раном периоду управо да убрза развој независности. Не доводећи у питање приоритетну улогу система понашања осећајног везивања у периоду раног развоја, они указују на то да се круг потенцијалних фигура осећајног везивања у каснијим узрастима шири, али да се мењају и принципи повезивања који са узрастом све више укључују избор и процену задовољења потреба у разменама. Током свих ових промена однос са родитељима и њихова улога у целовитој матрици дететовог понашања остаје у форми надгледајућег (супервизираног) партнерства (Waters *et al.*, 1991: 24). Иако током одрастања приоритетна позиција атачмент система понашања опада, овај систем служи као важна подлога за сазревање и развој осталим системима понашања са којима је у координацији, а у тренуцима њиховог неуспеха поново преузима водећу улогу.

Уместо закључка

Растућа популарност теорије осећајног везивања започета у задњој декади прошлог века наставља се. Овај узлет интересовања има више разлога. То је, пре свега, језгровитост саме теорије упркос широкој основи искустава/појава у којима се потврђује. Другу групу разлога видимо у начину грађења саме теорије. Наиме, попут самог појма »осећајно везивање«, и теорија осећајног везивања представља оквир за интеграцију старих (психоаналитичких) и нових (теорија контролних система) знања и модела мишљења. Не одбацујући старо (Фројдова запажања о

важности раних односа) Боулби је отворио простор за нове начине гледања на људско искуство стварајући тако теорију која ће за дуже време задржати потенцијално модеран оквир.

Следећу групу разлога видимо у новом простору који је настао у периоду развоја психологије који је Вертхајмер назвао »ера после школа« (Wertheimer, 1979: 148) и описао као период који карактеришу три основна тренда: јачање емпиријског метода, спремност да се истражују и сложене појаве које никада до тада нису научно истраживане, као и веће инвестирање у истраживања, посебно у развијеним земљама. У овом контексту, теорија осећајног везивања имала је ореол великих теорија, била и погодан оквир за истраживање сложених појава, а природа основних концепата је таква да се за њих могу дати операционализоване спецификације. Истраживањима су обухваћене теме као што су: проблеми континуитета и промене система понашања осећајног везивања током животног циклуса појединца и породице; проблеми повезаности образаца понашања осећајног везивања и функционисања јединке у различитим животно важним доменима (однос са родитељима, вршњачке релације, партнерске релације, функционисање у родитељској улози); питања међугенерациског преношења образаца понашања осећајног везивања.

И на крају, разлоге пораста популарности ове теорије видимо у растућој свести о важности психосоцијалног (поља, искуства, деловања) међу професионалцима хуманистичке оријентације. У овом контексту, могућности примене сазнања о осећајном везивању су значајне. Стога не чуди што се потенцијали ове теорије препознају не само у психологији и психијатрији (психотерапијски рад) већ и у пољу социјалног рада и развојног потстицања. У области образовног и васпитног рада ова теорија још није заузела место које јој припада. Наиме, теорија даје могућност да се дететов »сусрет« са школом и школским системом посматра као почетак грађења једног важног личног односа, у коме искуство сигурности/несигурности са примарним представником тог система (учитељ) може представљати прототип каснијих образаца односа према школи и стицању знања. Теорија допушта, чак дискретно и експлицира, да учитељ може бити једна од важних фигура осећајног везивања, те да кроз овај сегмент улоге, промовишући атмосферу сигурности, може бити посебна врста подстицаја образовном и укупном развоју ученика.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту 1429 чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије (2002–2005).

Коришћена литература

- Ainsworth, M. (1969): Object relations, dependency, and attachment: theoretical review of the infant-mother relationship, *Child Development*, 40, 969–1025.
- Bowlby, J. (1978): *Attachment and loss*, Vol. I. Penguin books.
- Byng-Hall, J. (1995): Creating a secure family base: some implications of attachment theory for family therapy, *Family Process*, 1–14.
- Cowan, P., D. Cohn & C. Pearson (1996): Parents attachment histories and children's externalizing and internalizing behaviour: exploring family systems models of linkage (Abstract), *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, Vol. 64, No. 1, 53–63.
- Crowell, J.A & D. Treboux (1995): A review of adult attachment measures: implications for theory and research, *Social Development*, 4, 294–327.
- Gao Y. & E. Waters (1998): Secure base behaviour and attachment security in engaged couples, http://www.psychology.sunysb.edu/ewaters/reprints/conferences/yg_sar98.htm
- Main, M. (2000): The organized categories of infant, child, and adult attachment: flexible vs. inflexible attention under attachment-related stress (Abstract), *Journal of the American Psychoanalytic Association*, Vol. 48, No. 4, 1055–1096.
- Perić-Todorović, D. (2002): *Seksualna zloupotreba dece i neki aspekti interpersonalnog i telesnog funkcionisanja u odrasloj dobi* (doktorska disertacija). Beograd: Filozofski fakultet.
- Polovina, N. (2004): *Tok razvoja orijentacije ka roditeljstvu* (doktorska disertacija). Beograd: Filozofski fakultet.
- Rosenstein, D. & H. Horowitz (1996): Adolescent attachment and psychopathology, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 64, No. 2, 244–253.
- Stefanović-Stanojević, T. (2000): *Afektivno vezivanje – transgeneracijski pristup* (magistarski rad). Beograd: Filozofski fakultet.
- Stefanović-Stanojević, T. (2002): *Bliske partnerske veze u svetlu teorije afektivnog vezivanja* (doktorska disertacija). Beograd: Filozofski fakultet.
- Straub, M.B. & A. Lobo-Drost (1999): *Erwachsenen-bindungsprototypen-rating* (EBRP-Manuel; Version 1.0), Jena/Hamburg.
- Stroufe, A. & E. Waters (1977): Attachment as an organisational construct, *Child Development*, Vol. 48, 1184–1199.
- Waters, E. & K. Deane (1985): Defining and assessing individual differences in attachment relationships: Q-methodology and the organization of behavior in infancy and early childhood; in I. Bretherton & E. Waters (eds.): *Monographs of the society for research in child development*, Vol. 50 No.1–2, 41–65.
- Waters, E., C. E. Hamilton & N. S. Weinfield (2000): The stability of attachment security from infancy to adolescence: general introduction, *Child Development*, Vol. 71, No 3, 678–683.
- Waters, E., K. Kondo-Ikemura, G. Posada & J. Richters (1991): Learning to love: mechanisms and milestones; in M. Gunnar & L.A. Stroufe (eds.): *Self processes and development. Minnesota symposia on child psychology*, Vol. 23. 217–255.
- Wertheimer, M. (1979): *A brief history of psychology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- West, M. & A. Sheldon-Keller (1992): The assessment of dimensions relevant to adult reciprocal attachment, *Canadian Journal of Psychiatry*, Vol. 37, 600–606.
- West, M. & A. Sheldon-Keller (1994): *Patterns of relating*. New York: The Guilford Press.
- West, M., S. Rose, S. Spreng & K. Adam (2000): The adolescent unresolved attachment questionnaire: the assessment of perceptions of parental abdication of caregiving behavior, *The Journal of Genetic Psychology*, Vol. 161, No. 4, 493–503.
- Zach, U. (2000): Bindungssicherheit im Kleinkindalter und Konfliktregulation während einer Geschichte der Vervollständigungsaufgabe im Vorschulalter (Toddler's attachment

security and their conflict regulation during a story completion task in their preschool years), *Psychologie in Erziehung und Unterricht*, 47, 161–175.

Zazo, R. (1980): *Poreklo čovekove osećajnosti*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Примљено 25. 03. 2005; ревидирана верзија 16. 05. 2005.

Nada Polovina

ATTACHMENT THEORY: OLD AND NEW APPROACH

Abstract

The article is an attempt to present holistically the key concepts of attachment theory rediscovered for its potentials. The presented concepts include: narrow definition of attachment, behavioural control system of attachment, attachment working model and patterns of attachment. The concepts are presented in the context of child attachment theory and adult attachment theory, in addition to description of the development of attachment. Concepts, as well as developmental processes are presented from the stand point of pioneers in this field (John Bowlby and Mary Ainsworth), as well as from the standpoint of their successors (Everett Waters and Malcolm West). Compactness of the theory, possibilities for operationalization of its key concepts and its application to empirical studies of complex psychological issues that have never been scientifically explored, makes it a very prospective theory in view of possible integration of existing research findings and initiating new research and new practices in psychotherapy, social work and work in schools. The goal of this integral presentation of attachment theory is to highlight its benefits and possibilities for understanding and research complex field of human's psychosocial functioning.

Key words: attachment, behavioural control system of attachment, attachment working model, patterns of attachment, development.

Нада Половина

ТЕОРИЈА ЧУВСТВИТЕЛНОЈ ПРИВЈАЗАННОСТИ: СТАРЕ И НОВЕ ПОЛОЖЕЊА

Резюме

Статья является попыткой целно представить ключевые понятия теории чувствительной привязанности, которая вновь пользуется значительным подъемом. Представлены следующие понятия: чувствительная привязанность в более узком смысле, контрольная система поведения при чувствительной привязанности, рабочая модель чувствительной привязанности и образец поведения при чувствительной привязанности. Понятия представлены в контексте детского возраста и возраста взрослых, а особенная часть труда посвящена описанию процесса развития чувствительной привязанности. Понятия, а также процесс развития, представлены как посредством точек зрения основоположников теории Джона Боулби (John Bowlby) и Мери Айнсворт (Mary Ainsworth), так и посредством точек зрения их современных последователей, таких, как Эверет Уотерс (Everett Waters) и Малкольм Уест (Malcolm West). Сжатость самой теории, возможность операционализации ключевых понятий и применимость в исследовании сложных явлений, делают данную теорию перспективной, как в

смысле объединения существующих исследовательских результатов, так и в смысле введения новых исследований и поощрения специальной практики работы в области психотерапии, социальной деятельности и деятельности в школе. Поэтому целью подробного представления данной теории и является освещение ее вклада в понимание и исследование сложного пространства человеческого психосоциального функционирования.

Ключевые слова: чувствительная привязанность, контрольная система поведения при чувствительной привязанности, рабочая модель чувствительной привязанности, образец поведения при чувствительной привязанности, развитие.